
Danko
POLŠEK

NOVI PROBLEMI ZNANSTVENE POLITIKE, PROCJENE VRIJEDNOSTI ZNANOSTI, TEHNOLOGIJE I OBRAZOVANJA U HRVATSKOJ

Časopis
POSRE

NOVI PROBLEMI
ZNAJSTVENE POLITIKE
PROJEKATNI RIJEŠENOSTI
ZNAJSTVENOSTI
TEHNOLOGIJE I
OBRAZOVANJA
U HRVATSKOJ

Knjiga pred Vama, čitatelju, zbirka je eseja poznatih i uglednih imena hrvatske znanosti o stanju i problemima ocjenjivanja znanosti u Hrvatskoj, o kontekstu i vođenju znanstvene politike, o ulozi visokih učilišta u poboljšanju stanja znanosti u Hrvatskoj i, na posljepku, o stavovima javnosti prema znanosti. Zamišljena je kao skup prijedloga i uputâ voditeljima znanstvene politike, kao skica današnjeg stanja znanosti u Hrvatskoj i kao prilog uspostavljanju »dijaloga« između znanstvenika i znanstvenih političara, između nositelja i voditelja, stvaratelja i organizatora znanstvenog rada.

Povod kojim je započet rad na ovome zborniku bio je okrugli stol na temu »Društvena procjena znanosti i tehnologije« održan 14. svibnja 1997. godine u prostorijama Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar¹ u Zagrebu. Na njemu je sudjelovala većina autora ovih eseja, i ja im se svima ovom prilikom srdačno zahvaljujem na sudjelovanju i na radu pri izradi zbornika.

...

Slika koju možemo steći na temelju priloženih radova nije potpuna; ona to ne može biti unatoč činjenici da je znanstvena zajednica u nas malobrojna i da se većina znanstvenika međusobno poznaje. Ne postoji osoba niti skupina subjekata koja bi se ikada smjela usuditi pružiti definitivnu i konačnu ocjenu određenog stanja u znanosti i koja bi, bez ikakve sumnje u vlastitu procjenu, na temelju te ocjene smjela donijeti odluke o tomu što treba činiti: mi, naime, možemo pružiti neku više ili manje pouzdanu ocjenu stanja gotove, objavljene ili primijenjene znanosti, određenih postupaka, metoda, organizacijskih načela itd., ali ona nikada istodobno neće moći uzeti u obzir i ocjenu latentnih funkcija znanosti, djelovanja »nevidljive akademije«, sva ona govorkanja, preporuke, upute za čitanje koje prate znanstvenike i njihov rad. Napokon, ona neće uzeti u obzir moguće korisne ili nekorisne, manifestne ili latentne funkcije šutljivog sakupljanja zna-

nja, strpljivog bilježenja eksperimentalnih rezultata pod mikroskopom, sva ona studentska čitanja i iščitavanja, bilješke, nastavne aktivnosti, informiranja iz (u prvome redu) stranog tiska i sredstava javnog priopćavanja, a koje pridonose općem stanju obrazovanosti neke nacije, ali koja možda nikada neće donijeti velike znanstvene rezultate, doprinose »općoj kulturi« i sl. Svijest o našem neznanju na vlastitom znanstvenom području morala bi pojačati uvjerenje da je stjecanje cjelovite slike o bezbrojnim interakcijama znanosti i politike, znanosti i javnosti, opće obrazovanosti i politike u glavi jednog pojedinca ili jedne skupine nemoguće, i da donošenje dugoročnih i bitnih odluka na temelju neke samovoljne, privremene, »ucjelovljene« ocjene može biti opasno.

U svojem članku »Država znanstvenika: njezina politička i ekonomska organizacija«² iz 1969. britanski kemičar mađarskog podrijetla, Michael Polanyi, piše:

»Prvo što moramo razjasniti jest da znanstvenici, slobodno birajući probleme i rješavajući ih u svjetlu vlastitih stavova, zapravo surađuju kao članovi dobro povezane organizacije. To možemo utvrditi razmatranjem suprotstavljenih slučajeva, kada pojedinci rade na istome zadatku a da ni na koji način nisu udruženi. Skupina žena koja ljušti grašak, primjerice, radi s istim ciljem, ali njihovi osobni naponi nisu usklađeni. Isto vrijedi i za grupu šahista. Na ukupnu količinu očišćenog graška i na ukupan broj dobivenih partija ne bi imalo nikakva utjecaja kada bi svi članovi skupine bili jedan od drugoga potpuno izolirani. Nasuprot tomu, razmotrimo kakav bi učinak na razvoj znanosti imala potpuna izolacija znanstvenika. Svaki bi znanstvenik neko vrijeme napredovao razmatrajući one probleme koje dobiva preko informacija koje su u početku svima dostupne. Ubrzo bi se ti problemi iscrpili i, u nedostatku novih informacija o rezultatima do kojih drugi dolaze, prestali bi se radati problemi od većeg značenja te bi došlo do zastoja u razvoju znanosti. To pokazuje da je aktivnost znanstvenika zapravo usklađena i ujedno otkriva načelo te koordinacije. Ono se sastoji u usklađivanju napora svakog znanstvenika s postignutim rezultatima drugih.«

Polanyi nam daje i konkretan model te organizacije znanstvenika pomoću jednostavnog primjera:

»Zamislmo da su nam dani dijelovi vrlo velike slagalice i pretpostavimo da je iz nekog razloga važno da naš golemi mozaik sastavimo u najkraćem mogućem vremenu. Prirodno ćemo to pokušati ubrzati uključivanjem određenog broja pomagača; postavlja se samo pitanje kako ćemo to napraviti. Pretpostavimo da komadiće slagalice podijelimo na jednake dijelove pomoćnicima i pustimo da svatko odvojeno napravi svoj dio. Očito je da metoda prikladna za skupinu žena koja čisti grašak u navedenom slučaju neće biti učinkovita, jer se

može dogoditi da se uklopi samo mali broj dijelova slagalice koji su dodijeljeni nekom od pomoćnika. Nešto bolji način je da napravimo duplikate svih dijelova za svakog pomagača posebice i da dođemo do nekoliko rezultata. Ipak, ni tako skupina neće bitno poboljšati dobar rad samo jednog pojedinca. Jedini način na koji pomoćnici mogu efikasno surađivati i bitno nadmašiti ono što svatko od njih može postići zasebno jest da im se dopusti da slažu mozaik uz nadgledanje ostalih, jer će tako svaki put kada netko uklopi jedan dio svi ostali odmah potražiti slijedeći korak koji time postaje moguć. U ovome će sustavu svaki pomoćnik raditi samoinicijativno, nadovezujući se na dostignuća ostalih, pa će se tako ostvarenje njihova zajedničkog cilja ubrzati. Takva spontana koordinacija neovisnih djelovanja vodi zajedničkom rezultatu koji nije unaprijed poznat nijednom sudioniku. Čini se kao da ih povezuje neka »nevidljiva ruka«, vodeći ih k zajedničkom otkriću skrivenog sustava stvari. Stoga je krajnji rezultat nepoznat i ta vrsta suradnje može napredovati samo korak po korak, a najbolji će se učinak dobiti ako o svakom slijedećem koraku bude odlučivala osoba koja je za to najsposobnija.«

Polanyi svojim primjerom različitih organizacija djelatnosti želi reći da je model slagalice u kojemu izbor i kontrolu vrše sami znanstvenici u znanosti najprimjereniji i da pokušaji izvanjske koordinacije i kontrole, putem ministarstava, komiteta, pomoću centralističkog upravljanja bilo koje vrste, ne postižu najbolje rezultate.³ Znanost najbolje uspijeva u spontanoj izgradnji i spontanom nadovezivanju na ono već stečeno, misli Polanyi, pomoću potpuno slobodnog i gotovo samovoljnog izbora u ograničenom broju tematskih i problemskih sklopova. Ali Polanyi proširuje model »nevidljive ruke« kao organizacije znanstvenika i tvrdi da znanost najbolje napreduje u onim okolinama u kojima se znanstvena slagalica bolje uklapa u još veću društvenu slagalicu, naime u sredinama koje su sposobne znanstvenu organizaciju integrirati u društvenu, odnosno tamo gdje je model društvenog života stvoren po uzoru na državu znanstvenika, tj. tamo gdje su pojedinci usredotočeni na zajedničku slagalicu, i to pomoću spontanog, koordiniranog izbora problema i međusobne kontrole rješenja. Ukratko, Polanyijev model vrijedi i kao model za znanost i za državno ustrojstvo.

Sličan stav dijeli i sociolog znanosti, Joseph Ben-David, u svojoj knjizi *Uloga znanstvenika u društvu*.⁴ Ben-David kaže:

»Da je decentralizirani sustav djelotvorniji od centralnog, ne treba posebno naglašavati... Ako je sve drugo jednako, vjerojatnije je da će decentralizirani sustav dati više različitih ideja i eksperimenata nego centralizirani. Zbog brojnih i nepredvidljivih načina prihvaćanja i primjene znanosti,

vjerojatno će mnoštvo eksperimenata što ih provode sudionici tog »natjecanja« dovesti do veće potražnje za znanošću, a time i do većih ulaganja u znanost nego što bi to svojim odlukama postiglo nekoliko pametnih ljudi u centraliziranom sustavu.»

Unatoč tom načelnom stavu, empirijski podaci koje pruža Ben-David pružaju mogućnost i drukčijeg tumačenja. Tablice s kraja njegove knjige pokazuju da je u gotovo svim kategorijama procjene (broj originalnih priloga u fiziologiji, broj otkrića u medicinskim znanostima, pronalazači na području medicine u dobi od 25 godina, broj otkrića u fizici, broj Nobelovih nagrada, izdaci za istraživanje, kadrovi) Njemačka, s tradicionalno rigidnim sustavom obrazovanja i istraživanja, od sredine 19. do sredine 20. stoljeća, uz razmjerno manja ulaganja od ostalih konkurenata, bila na vrhu svjetske znanosti. Današnji podaci za istočnoazijske zemlje (s kojima se Hrvatska želi poistovjetiti) pokazuju da ulogu države u razvoju znanosti, a onda i tehnologije, ne treba zanemariti.

Osim toga, kako pokazuje Jerome Ravetz u svojoj knjizi *Znanstvena spoznaja i njezini socijalni problemi* (1971)⁵, u uvjetima znanstvenoga rada u kojima sredstva za istraživanje postaju kapitalna investicija (primjerice ciklotroni ili opservatoriji) koju ne može zadovoljiti privatni sektor, postoji jaka sklonost znanstvenika prema državnoj potpori. Ako to vrijedi za svjetske znanstvene velesile, to pogotovo vrijedi za male zemlje, poput naše, u kojima se od privatne potpore koja jamči konkurenciju za sada ne može očekivati mnogo. Kako onda pomiriti ta dva proturječna modela? To je pitanje koje se postavlja i našim znanstvenicima i voditeljima znanstvene politike.

Polanyijeve i Ben-Davidove misli i iskustva znanstvenoga rada različitih zemalja i društvenih sustava vrlo su inspirativna za problematiku današnjeg znanstvenoga razvoja u Hrvatskoj. Hrvatska znanstvena strategija danas slijedi ciljeve i modele za koje Polanyi tvrdi da nisu najproduktivniji. Izrijeckom, riječ je o društvenoj, tj. državnoj kontroli i koordinaciji, o ciljevima kojima se želi ostvariti što veća i što osjetnija javna korist i što veća primjena rezultata.

Prema postojećem Zakonu o znanstvenoistraživačkoj djelatnosti, svi znanstveni instituti u zemlji pretvoreni su u državne ustanove pod neposrednom kontrolom Ministarstva za znanost, ili osobno ministra. Kriteriji za osnivanje privatnih instituta i sveučilišta nisu navedeni, iz čega se može zaključiti da na tom području možemo očekivati samovoljnost, ili kako se nekada govorilo, voluntarizam, a neki su prijedlozi za osnivanje takvih privatnih institucija izravno odbijeni. Pretvorbom, koja u većini znanstvenih instituta još nije dovršena, zasigurno se bolje kontrolira i koordinira rad, ali

je sam čin oduzimanja statusa Sveučilišnih instituta (dakle nevladinih organizacija) i njihova pretvaranja u javne ustanove brojnim znanstvenim institucijama onemogućio nezavisnu komunikaciju s inozemstvom i, što je za samu državu i znanstvenike još gore, nezavisni izvor financiranja iz inozemstva. Krajnji je rezultat takve centralističke koordinacije neizvjestan i za sada možemo samo suditi prema tendencijama, a ne prema gotovim činjenicama.

S druge se strane postavlja pitanje konkurencije, ili točnije, kako je moguće koordiniranje djelovanja bez nadzora državnih organa i organizacija u uvjetima razmjerno skromnog proračuna za znanost? Može li država uopće stvarati konkurenciju ili je njezin zadatak da kontrolira zakonitost funkcioniranja i u samoj znanosti? Dosadašnja iskustva samostalne uprave nisu pokazala velike rezultate, jer se samoupravna organizacija znanosti uvijek oslanjala na državne organe, pa osim općih, zakonskih okvira nisu postojale metode selekcije znanstvenoga rada. Štoviše, možemo reći da je horizontalna, ionako vrlo slaba, komunikacija među zastupnicima struke i širih znanstvenih disciplina postala još slabijom. Jedna od očitih posljedica takvoga stanja jest »odljev mozгова« odnosno emigracija najstručnijih kadrova (što je i prije, u socijalizmu, bilo standardno obilježje znanstvenog pogona). S istim se problemom doduše susreću i mnogo razvijenije zemlje, ali se u nas isuviše često zaboravlja da odlučujući motiv odljeva mozgovia nije novac, već upravo smanjenje sposobnosti za komunikaciju s inozemstvom.

Ako je suditi prema Polanyijevim modelima, možemo reći da ni od kakve središnje uprave u znanosti ne treba puno očekivati. Posve je jasno, razumljivo, pa čak i potrebno da državni organi imaju nadzor nad onim projektima koje država financira i da tek takva kontrola financija i rezultata državno sponzoriranih istraživanja može dovesti do određene istraživačke discipline. Isto je tako jasno da je malim državama potreban određeni znanstveno-obrazovni plan, model za razvoj znanosti, kako bi se postojeći resursi iz državnog proračuna mogli svrsishodnije upotrijebiti. Posve je iluzorno, međutim, očekivati da će se isključivo državnim izborom projekata za financiranje postići znanstveni maksimum, da će se izbjeći klasični problemi središnje uprave, nepotizmi različitih vrsta i sl. Ali, kada je riječ o poticanju konkurencije i konkurentnosti, ono što vrijedi za ostale proizvodne i uslužne djelatnosti, vrijedi i za znanost. Voditelji hrvatske znanstvene politike morali bi dakle ponajprije razmišljati u kategorijama privatizacije, liberalizacije i tržišta, u terminima koordinacije različitih sektora: obrazovanja, »čiste znanosti«, tehnologije, u privatnom i javnom sektoru. Primjereno tomu zadatak Ministarstva znanosti i drugih državnih znanstvenih

i obrazovnih institucija vidim u pojačanju konkurencije, i to tako da se bitno smanje zapreke, pa čak i podupru osnivanja neovisnih znanstvenih, istraživačkih i obrazovnih institucija, te u osnivanju »znanstvenih parkova« kao uobičajenih medija interakcije znanosti i tehnologije, tj. znanosti i privrede.

Pitanje – slobodni ili kontrolirani rad znanosti, bilo je tek jedno od pitanja koje je zanimalo znanstvenike u ovome zborniku.

Drugo važno pitanje bilo je ono o ocjenjivanju rada znanstvenikâ i određenih znanstvenih zajednica ili disciplina. Prilozi u raspravi i u ovome zborniku kristalizirali su se u oprečnim stavovima: scijentometrija vs. *peer review*. Osnovno pitanje ovoga dijela rasprave i zbornika bilo je: koliko su upotrebljiva mjerenja znanstvenoga rada pomoću scijentometrijskih metoda? Neki su znanstvenici bili otvoreni pristaje takve metodologije. Drugi su prema njoj bili skeptični te pružali razloge za ograničenje dosega takve procjene. Treći su se pak tome posve suprotstavljali, smatrajući da je mnogo primjerenija metoda recenziranja znanstvenikova rada koju će vršiti njegovi kolege, profesori ili nadređeni. Ne želim sažimati navedene radove: oni predstavljaju glavninu ovoga zbornika. Izložiti ću samo vlastiti stav o tome pitanju.

Iz perspektive društvenih znanosti čini se da možemo reći kako je opreka scijentometrija vs. *peer review* jedno pseudopitanje, što ne znači da je ono općenito promašeno. U društvenim znanostima sa scijentometrijskim metodama još uopće nije započela procjena vrijednosti pojedinih struka i znanstvenika. Razlog tomu jest činjenica da društveni znanstvenici pišu uglavnom radove na vlastitome jeziku, da svoj ugled stječu ponajprije u sredini u kojoj rade a ne na međunarodnome području, i u sredini koja još nema statističke podatke koji su preduvjet za primjenu scijentometrije. Ali ne postoji *a priori* nikakav razlog zašto se to ne bi moglo izvesti. Tek kada bi se taj preduvjet ispunio i kada bi se izvršile prve scijentometrijske procjene, mogli bismo procijeniti koliki je doseg scijentometrije na tom području. Isto tako ne postoji razlog zbog čega ne bismo i postojeće međunarodne statistike mogli iskoristiti kao valjanu procjenu. Jasno je, naime, da i za društvene znanstvenike vrijedi imperativ objavljivanja na stranome jeziku i da će u bliskoj budućnosti to morati biti jedan od ključnih kriterija u svim disciplinama. U društvenim znanostima scijentometrija djeluje implicite, što znači da kolege vrlo dobro znaju tko je koliko objavljivao i da se status određenog znanstvenika, pogotovo mladeg, može vrlo dobro procijeniti upravo na temelju učestalosti pojavljivanja njegovih radova i knjiga u javnosti.

Kada kažem da je u društvenim znanostima opreka scijentometrija vs. *peer review* pseudopitanje, želim reći da se obje metode koriste, ali se upotrebljavaju za različite svrhe. Idealnotipski možemo reći: scijentometrija se koristi kao kriterij znanstvenog napredovanja, a *peer review* kao kriterij objavljivanja knjiga i članaka u časopisima. U društvenim znanostima ta opreka, naime, nije tako važna kao u prirodnima, zato jer dodjela znanstvenih projekata (zbog čega se to pitanje procjene uglavnom i postavlja) nije bila presudna činjenica za znanstveni ugled; naime, ona nije bila jedino pogonsko sredstvo znanstvenoga rada, kao što je to u vrlo specijaliziranim prirodnim znanostima koje bez projekata uopće ne mogu donositi nove rezultate. Većina društvenih znanstvenika bila je dosad zaposlena na sveučilištima i njihova egzistencija nije ovisila isključivo o dodatnom izvoru financiranja kroz projekte. Sada, međutim, dolazim do ključne teze: ako će u društvenim znanostima ikada doći do analogne situacije – da znanstveni rad počne ovisiti isključivo o projektima – onda će utjecaj »peer-review« metode procjene znanstvenoga rada morati opadati. Evo zašto: »peer-review« metodologija znanstvene procjene vrlo je podložna raznim nepotističkim utjecajima. Njome se uglavnom može bolje testirati socijalabilnost znanstvenika, njegova sposobnost da s kolegama koji će odrediti visinu financijske potpore ili mjesto objavljivanja rada, bude prijatelj. Isto tako (posebno u društvenim znanostima), *peer-review* metodologija vrlo se lako može pretvoriti u novi kriterij političke podobnosti. Kao što sam već rekao, oslanjanje znanstvene politike na »nekollicinu« pametnih nije najpametnija strategija znanstvenog napretka. To vrijedi za razvoj unutar discipline, a pogotovo za ocjenjivanje raznih državnih ocjenjivačkih tijela koja se ne formiraju isključivo po znanstvenom kriteriju. I zbog toga je u uvjetima prevladavajuće državne financijske potpore oslanjanje isključivo na *peer-review* vrlo opasna znanstvena strategija. Usude li se voditelji znanstvene politike, članovi matičnih komisija, vijeća pojedinih disciplina, komisija, odbora itd., za sebe tvrditi da su upravo oni najpametniji i nezamjenjivi? Usude li se oni tvrditi da su na temelju prijedloga projekata izabrali upravo one najbolje?

Međutim, ima i jedan mali uteg na drugoj strani vage. Kada jedna grana kulture postane sama sebi predmetom, to je znak da s njom nešto nije u redu. Kada se umjetnik počne baviti estetikom, kada zaboravi na prezentaciju sadržaja, kada umjetnost postane samosvrha, kada se film počinje baviti filmom, slikarstvo geometrijskim oblicima i bojama, glazba zvukovima, filozofija pojmovima, onda je to pouzdani znak da se resursi stvarateljskog izražavanja sve više prazne. Isto vrijedi i u novinarstvu koje se bavi novinama; isto vrijedi i

u znanosti. Posve je razumljivo da se znanstvenici žele baviti metaznanošću i da o tome imaju što reći. Ali nama je sociolozima (odgojenim za pronalaženje latentnih funkcija, interesa i skrivenih motiva) tada odmah jasno da takvo bavljenje ne može biti bezinteresno, larpurlartističko, i da je takav tip djelovanja po definiciji suspektan. Jedini razlog zbog kojeg bi se, primjerice, neki fizičar imao razloga baviti scijentometrijom jest da dokaže kako je upravo on bolji od drugih. Ne treba puno mudrosti da bi se vidjelo kako se upravo to najčešće i zbiva. Neka mi kolege ne zamjere; moj je dojam sljedeći: što se s većim zelotizmom pristupa scijentističkim procjenama, to je prizor žalosniji. Time ne želim reći da scijentistički pristup nema smisla i da ne izriče neku istinu, već samo to da bi se scijentizmom trebali baviti neki drugi ljudi, recimo stručnjaci ili birokrati u ministarstvima, ljudi koji u tom svom naporu neće imati izravni interes, odnosno ljudi koji ga neće »otvoreno prikrivati«. Koliko bi ljepše bilo da je trud uložen u neki javni nastup, u neki popularni članak umjesto da se vlastiti interes pridodaje onome broju članaka koji će se ponovno scijentometrijski procjenjivati. Ali sada kada sam to rekao, dopustite mi da ponovim svoj osnovni sud: scijentometrija ima smisla i, ako stojimo pred spomenutom alternativom, ona je zasigurno poštenija (objektivnija) od metodologije *peer-review*. Ona je posve sigurno usklađenija s modelom slagalice koji tako rado podržavam.

Scijentometrija ima svoj *raison d'être*, i oni koji je žele poricati također u tome imaju svoj interes. Niz znanstvenika u ovome zborniku nije se opredjeljivao »za« ili »protiv«, već je pružio brojne kritičke primjedbe, odnosno ograde, isključivoj i nekritičnoj hegemoniji scijentometrije.

Treći problem ili skup problema o kojemu je bila riječ na okruglome stolu, i koji predstavlja treći dio ovoga zbornika, vezan je za probleme obrazovanja, odnosno za probleme uloge obrazovanja u razvoju znanosti. Članci u tome dijelu također ne predočavaju cijelu sliku (kao što smo rekli, takve slike nikada nema u glavama jednoga čovjeka ili određene grupe ljudi), ali također pružaju neke upute o mogućnostima poboljšanja. Rasprava se ponovno usredotočila oko dviju alternativa: larpurlartističko ili utilitarističko sveučilište, jako centralističko ili rascjepkano sveučilište. Dopustite mi ponovno, ne sažimljući rasprave, da o tome kažem svoj sud.

Meni je osobno posve jasno da nijedna zemlja na svijetu više ne može ulagati u sveučilišta a da ne zna što bi s uložnim novcem trebalo postići.⁶ Intuitivno, to niti osobno, ne bih želio kao porezni obveznik. Jasno mi je da nijedna zemlja na svijetu ne želi ulagati u sveučilišta kako bi povećala

masu nezaposlenih. Jasna mi je, dakle, potreba države da na neki način kontrolira sveučilište. I u tom smislu bojim se da uskoro više nigdje nećemo imati primjere državno-sponzoriranih humboldtovskih larpurlartističkih neovisnih sveučilišta, na koja će se uz državnu potporu moći upisivati svi i studirati koliko im drago. Kadar sveučilišnih nastavnika ostao je još gotovo jedini stratum državne protekcije: i kada danas od sveučilišnih nastavnika čujemo da bi država trebala još više financirati sveučilišta, po mogućnosti osnivati i nova, a da pri tome ne smije ni na koji način odlučivati o ustroju ili nastavnim planovima (jer bi to značilo kršenje neovisnosti sveučilišta), onda to zvuči kao bitka za povlastice koje u društvu nema više nitko, niti jedan drugi socijalni sloj. U ime čega još netko može braniti povlastice svojeg sloja a da istodobno ne opravda potrebu drugih socijalnih slojeva za zaštitom? Nije li proturječje tu povlasticu tražiti za sebe i istodobno htjeti da cijeli ostali društveni život funkcionira po tržišnom načelu? Stoga bitka za neovisnost sveučilišta postaje sve očitijim sloganom za obranu vlastitih povlastica. (Treba li dodati onaj poznati problem o metodi regrutacije kadrova u prošlom režimu?)

Ali je isto tako jasno: postigne li država kontrolu sveučilišta, pa bila ta kontrola i samo financijske naravi, onda to ne može i ne smije biti jedina vrsta sveučilišta. Tada ne smije postojati isključivo takvo, državno sponzorirano i kontrolirano sveučilište. Da ne bi bilo zabune: u uvjetima isključivo javnog školstva, javnih sveučilišta, zalažem se za neovisnost sveučilišta. I nikakve promjene znanstvenog kadra unutar istog, isključivo javnog modela sveučilišta ne koriste obrazovanosti i znanosti. Tom se metodom ponovno uspostavlja nepotizam, neka druga vrsta političke ili socijalne podobnosti te konkurencija nastavnika u pseudopolitičkim bitkama, na štetu njihova znanstvenog i obrazovnog rada. Ali kao i u znanstveno-istraživačkome pogonu, po mom sudu, trebali bismo očekivati da prvi zadatak nositelja obrazovne politike (Ministarstva obrazovanja) bude stvaranje neovisnog školskog sustava, privatnih škola i privatnih sveučilišta, kako bi se konkurencijom institucija mogao procijeniti pravi doprinos svake od njih. Time bi se rasteretio proračun i osigurala mobilnost znanstvenog i obrazovnog osoblja. Pritisak na znanstvenike i nastavnike više ne bi dolazio »odozgo«, iz nekog sveznajućeg ali tako arbitrarnog centra, već bi se difuzionirao. Znanstvenik i nastavnik morali bi svoje rezultate pružati javnosti i korisnicima (recimo studentima ili industriji), jer bi jedino na taj način mogli pokazati svoju vrijednost (i podizati svoju cijenu).

Iz takvog globalnog stava proizlazi i moj odgovor na pitanje treba li nam »jako« ili »rascjepkano« sveučilište. Posve

je točno da bi »jako« sveučilište bilo dobro ako bi omogućilo veću interdisciplinarnost studiranja i kreiranje novih nastavnih programa. Ali s obzirom na izneseni stav, takva bi reforma bila tek »kozmetička«. Mislim da se s pravom može posumnjati bi li takvo »jako« sveučilište bilo sposobno za interno kreiranje novih nastavnih i istraživačkih planova i bi li bilo sposobno za kodifikaciju svih onih raznolikih interesa svojih korisnika. Osim toga, iz iskustva mogu reći da je hegemonija zagrebačkog Sveučilišta bila vrlo loša za regionalna sveučilišta, odnosno da tri regionalna sveučilišta nisu mogla biti konkurencija zagrebačkom, ne zato što su se na njima zapošljavali drugorazredni kadrovi, nego zato što se na zagrebačkom Sveučilištu, na analognim odsjecima, zapošljavalo (i financiralo) do pet puta više nastavnika i znanstvenika negoli na regionalnim. Ovisnost regionalnih sveučilišta pri unapređenju i posudbi kadrova tako je velika da za regionalna sveučilišta uopće ne može biti govora o »neovisnosti« (pri čemu je u tom primjeru centralistički, sveznajući hegemon zagrebačko Sveučilište). Ukratko, mislim da nam ne treba »jako« sveučilište, nego veći broj sveučilišta koja se ne bi financirala iz proračuna. Vrijedilo bi možda razmisliti čak i o privatizaciji postojećih (posebno društvenih, tehničkih i medicinskih).

Dopustite mi još samo nekoliko riječi o četvrtome dijelu, o jednom malom istraživanju stavova javnosti prema obrazovanju, znanosti i tehnologiji. Pilot-istraživanje je provedeno na populaciji srednje i više obrazovanog zaposlenog pučanstva Hrvatske. Zaključak istraživanja mogao bih sažeti na sljedeći način: hrvatska javnost ili, točnije, sloj srednje i više obrazovanog zaposlenog pučanstva u Hrvatskoj ne podupire ni jedan od mojih osobnih, gore navedenih stavova, bilo da je riječ o znanstvenoj politici, o sveučilištu ili o ulozi tržišta u sektoru znanosti i obrazovanja. Premda je uglavnom pasivna i nema posebno izraženi stav o tome kako bi trebalo voditi znanstvenu i obrazovnu politiku i premda o dosezima hrvatske znanosti i obrazovanja nema posebno visoko mišljenje, hrvatska se javnost zasigurno ne bi odlučila za neki hrabri potez, za neku radikalnu tržišnu reformu u sektoru znanosti i obrazovanja; ona i dalje od države očekuje veliku potporu, pa čak i kontrolu tog sektora, u smislu koordinacije »s državnim ili društvenim ciljevima«. Takvi rezultati dopuštaju voditeljima znanstvene politike nekoliko različitih izbora: što se javnosti tiče, oni mogu ali ne moraju pojačavati konkurenciju. »Javnost« je prema tome gotovo posve indiferentna. Što znači da će izbor znanstvene i obrazovne politike u budućnosti i dalje ostajati ili na »internom« dijalogu znan-

stvenika i voditelja znanstvene politike ili pak na arbitrarnim ocjenama samo jedne strane, ocjenama i procjenama voditelja znanstvene politike.

Darko Polšek
Novi problemi znanstvene
politike, procjene vrijednosti
znanosti, tehnologije i
obrazovanja u Hrvatskoj

Nije na meni, kao uredniku ovoga zbornika, da sudim o rezultatima i njegovim mogućim utjecajima na znanstvenike, javnost i voditelje znanstvene politike. Tom utjecaju mogu se samo nadati. Ali ako do njega uopće dođe, on neće biti jednosmjernan. Zbirka pred Vama nije zbornik radova istomišljenika, neke grupe znanstvenika koja dijeli zajedničke stavove. Cilj ove knjige bio je poticanje rasprave o otvorenim problemima vezanim za obrazovanje, znanost i njihovu primjenu. I u tom je smislu ona tek jedan komadić u mnogo većoj društvenoj i znanstvenoj slagalici.

Ovaj je zbornik jedan od rezultata prve dionice šestomjesečnog rada na istraživačkoj temi »Društvena procjena znanosti i tehnologije«, koja se vodi u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar. Ako se pokaže da njime nisu obuhvaćeni svi relevantni problemi za ocjenu znanosti i tehnologije u Hrvatskoj (kao što pretpostavljam da netko lako može tvrditi), još uvijek postoje dvije i pol godine do vremenskog isteka rada na temi da se eventualni nedostatak ispravi. Posebne ograde o nužnoj necjelovitosti, kontingenciji izbora tema i sudionika, neću ponavljati, o njima je već bilo dosta riječi. Ipak, čini mi se da mogu neskromno reći da je okrugli stol i ovaj zbornik okupio velik broj respektabilnih imena znanosti u Hrvatskoj, imena čijoj kompetentnosti nitko ne bi smio prigovoriti. Na ovome mjestu također želim zahvaliti mr. Tomislavu Krčmaru na pomoći u organizaciji okrugloga stola.

U Zagrebu, 20. lipnja 1997.

BILJEŠKE

- ¹ Tada Institut za primjenjena društvena istraživanja.
- ² Polanyi, M. 1969. *Knowing and Being*, University of Chicago Press.
- ³ Vidi: Polšek, D. 1994. »Zašto volim ovu slagalicu« u: *Velikani naše epohe*, Biblioteka Hrvatski radio i »O državi znanstvenika i znanstvenoj državi« u: Polšek, D. 1997. *Radanje nacije*, Biblioteka Hrvatski radio.
- ⁴ Ben-David, J. 1986. *Uloga znanstvenika u društvu*, Školska knjiga, Zagreb.
- ⁵ Ravetz, J. 1971. *Scientific Knowledge and its Social Problems*, Clarendon Press, Oxford.
- ⁶ Vidi: Polšek, D. 1996. »Krizna sveučilišta. Kulturni šok za kolijevku civilizacije«, *Banka* 12/96.